

Verslag van het debat en de discussie tijdens de derde Boekmanlezing, 5 juni 2009 in de Boekmanzaal van het Amsterdamse Stadhuis.

Sprekers waren Carolien Gehrels, PvdA-wethouder cultuur van de gemeente Amsterdam en, als co-referent, Mark Rutte, voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de VVD. Voorzitter: Cas Smithuijsen, directeur Boekmanstichting. Circa 180 belangstellenden woonden de middag bij.

In haar lezing pleitte Gehrels voor meer invloed van de politiek op de kunst en voor terugkeer van het debat over kunst en cultuur in de politieke arena. Ze sprak van een 'toenemend ongemak', omdat de politiek over alles iets mag vinden, behalve over kunst. 'Weg met de politieke hypocrisie, weg met het schijnheilige "ik heb geen mening over kunst"', aldus de wethouder. Volgens haar heeft de politiek zich laten ketenen door de grote liberale voorman Thorbecke, die in 1862 zei: 'de overheid is geen oordelaar van kunst en wetenschap'. Daardoor is de inhoudelijke invloed die de politiek kan uitoefenen op kunst en cultuur veel te klein. Dat is niet goed voor de politiek, want het beperkt haar invloed op een voor onze samenleving cruciaal terrein, maar het is ook niet goed voor de sector. In tegenstelling tot wat Thorbecke verkondigde is kunst wél een zaak van de overheid.

Het is aan de politiek om de kunst te sturen, al was het maar omdat er zonder de financiële steun van de overheid niets tot stand komt. Ze voegde snel toe dat het oordeel van de overheid over kunst natuurlijk aan regels is gebonden, 'ik wil geen staatskunst'. Maar kunst mag ook niet afhankelijk zijn van de opvattingen van een individu, of dat nu een minister, een wethouder of een directeur van een fonds is. Ze refereerde aan Boekman en Den Uyl. Zo zei de laatste dat de overheid niet partijdig is, maar wel partij bij beslissingen. Kunst is te belangrijk om buiten het domein van de politiek te laten.

In de rest van haar betoog richtte ze zich op het beleid van de hoofdstad. Verbindingen tussen bestuur, kunstsector en politiek zijn van cruciaal belang want daarmee maak je kunst bereikbaar voor alle Amsterdammers. Dat is een opdracht aan zowel het bestuur als de kunsten. De kunst moet zich op haar beurt zinvol verhouden tot de stad.

Zij formuleerde de volgende beleidsdoelen. Ten eerste: optimale bereikbaarheid van kunst voor kinderen. Ten tweede: de top moet ongestoord zijn weg kunnen gaan. De aanwezigheid van kunst van wereldklasse stimuleert en inspireert de hele samenleving. Dankzij de top ontstaat beweging. Ten derde: we moeten ons voortdurend kunnen spiegelen aan anderen, want verbindingen met andere culturen kunnen leiden tot spannende ervaringen.

Vier voorstellen volgden. Allereerst moet wereldklasse gekoesterd worden en internationaal beoordeeld. Daarnaast moet de overheid op zoek naar spraakmakende karakters, in plaats van smaakmakende commissies. Zij kunnen tijdelijk optreden als kunstschouw, adviseur, intendant, stimulator en advies uitbrengen aan de raad over subsidieaanvragen. De kunstschouwen zijn beter aanspreekbaar dan commissies en kunnen in het openbaar verantwoording afleggen. Het kunstdebat zal er wel bij varen. Het derde voorstel is het versterken van de band met de culturele fondsen, want zij spelen een cruciale rol als het gaat om vernieuwing, om het stimuleren van wat maatschappelijk urgent en relevant is. Een fonds

staat overigens niet op armlengte van de politiek, maar is integendeel de verlengde arm van de politiek. De politiek bepaalt de hoofdlijnen van het cultuurbeleid en de fondsen moeten zich bij hun beoordeling aan die hoofdlijnen houden. Tenslotte wil Gehrels de rol van de overheid als opdrachtgever versterken. De overheid is de aangewezen partner om verbindingen te leggen tussen kunst en andere domeinen, zoals ruimtelijke ordening, onderwijs en integratie en als ontwikkelaar en beheerder van cultureel vastgoed. Voorts kan de overheid een rol spelen als intermediair tussen publiek en privaat geld voor de kunst.

‘Prikkelend maar niet ongevaarlijk’, zo reageerde Rutte op de stellingname van Gehrels. En daarmee was de koers gezet. Hij noemde Gehrels een ‘ouderwetse sociaal democraat’, omdat ze hem deed denken aan de tijd waarin ‘socialisten betoogden dat kunst maatschappelijk relevant moest zijn’. Dat is een gevaarlijke opvatting binnen de cultuurpolitiek. Kunst mag geen vehikel voor politieke ambities zijn. We moeten juist blij zijn dat we in een samenleving leven waar we het beschavingsniveau hebben bereikt dat we kunst de vrijheid gunnen, aldus de fractievoorzitter. Het oude maakbaarheidsideaal in het betoog van Gehrels stoorde hem. Inhoudelijke bemoeienis van politici met kunst is bovendien in strijd met het Thorbecke-principe. De liberalen onderstrepen dit principe. Boekman deed dat trouwens ook! Aldus Rutte.

Hartstochtelijk was zijn weerstand tegen toename van inhoudelijke macht aan de bureaucratie. Ook het accent dat Gehrels plaatste op verscheidenheid naast kwaliteit noemde hij een teken van verwarring. Kwaliteit moet simpelweg het hoogste criterium zijn. Verscheidenheid en diversiteit zijn daar onderdeel van, net als bereik en toegankelijkheid.

Eindelijk kwam er een punt van overeenstemming op tafel. De politiek mag wél inhoudelijke keuzes op het terrein van de kunst maken als opdrachtgever. Maar direct schoof hij een tegenstrijdigheid in het verhaal van Gehrels naar voren. Hoe kan zij betogen dat de kunst niet afhankelijk moet zijn van een individu (zoals een directeur van een fonds), terwijl ze later beweert dat we meer aan spraakmakende personen dan aan commissies moeten overlaten!

De voorzitter vroeg de sprekers op elkaar te reageren. Waar liggen de overeenkomsten en waar liggen de verschillen?

‘Ik wil niet met mijn vingers aan de kunst komen’, stelde Gehrels gerust. Dat misverstand wilde ze direct oplossen. ‘Want dat zou inderdaad gevaarlijk zijn, meneer Rutte’. Gehrels zei dat ze, net als Rutte, kunst wil teruggeven aan de maatschappij door het versterken van de verbindingen tussen bestuur, politiek en sector. Er moet verwevenheid zijn. De sprekers waren het er, volgens de wethouder, met elkaar over eens dat kunst geen reservaat mag worden. En ja, diversiteit en verscheidenheid zijn inderdaad onderdeel van het kwaliteitsbegrip.

Maar dan de verschillen. Gehrels schoof de fractievoorzitter onder ogen dat hij weliswaar van mening is dat politici geen mening over kunst mogen hebben, maar dat een aantal VVD-Kamerleden een volstrekt ander standpunt lijkt in te nemen. Han ten Broeke bijvoorbeeld. Hij liet duidelijk van zich horen inzake het Nationaal Historisch Museum. En Hans Dijkstal, oud-fractievoorzitter van de VVD, uitte grote bezwaren tegen een kunstwerk waar hij dagelijks

vanuit zijn werkkamer tegen aan moest kijken ('Ik vind het gewoon lelijk'). Kortom, ook liberalen hebben een mening over kunst', aldus Gehrels. Ja, een mening hebben is prima, antwoordde Rutte, maar wat doe je als politicus of bestuurder met die opvattingen over kunst? Hoe vertaal je die in je beleid? En hoezo, meewegen van maatschappelijke doelen? Hoe doe je dat? Kortom, hij wilde voorbeelden horen. Dat was voor Gehrels geen probleem. Ze noemde: experiment, talentontwikkeling, kunst en cultuur in de prachtwijken (bijvoorbeeld een nieuw theater in de Vogelaarwijken). Zijn dat dan culturele doelstellingen of maatschappelijke doelstellingen, wilde de voorzitter weten? Dat is hetzelfde, reageerde Gehrels. Maar in het huidige kunstenplan is de verwevenheid met verscheidenheid en diversiteit onvoldoende aanwezig. Haar bezwaar tegen de huidige gang van zaken was dat een te klein deel van de culturele elite bepaalt wat kwaliteit is. Daar wilde ze iets aan veranderen. Zij vertelde verder dat de evaluatie van de meest recente subsidieverdeling in Amsterdam ontevredenheid aan het licht had gebracht onder aanvragers. Ze voelden zich niet gehoord en vonden de besluitvorming ondoorzichtig. Daarom is het tijd voor een actieve cultuurpolitiek, voor optreden in plaats van terugtreden. Geen politisering van de kunst, maar culturalisering van de politiek!

Rutte werd onrustig van de ferme taal. Hij toonde zich voorstander van een culturele elite die de stad als het ware omhoogstuwt. Zolang we er vanuit de politiek voor zorgen dat de fondsen het geld goed verdelen, komt de rest vanzelf in orde. Want stel je voor dat je kunst- en cultuursubsidies mede volgens maatschappelijke doelstellingen verdeelt. Wat gebeurt er met die doelstellingen zodra er bezuinigd moet worden? Gehrels zag het probleem niet. 'Je hebt veel of weinig te verdelen, maar het zijn dezelfde deskundige schouwen die het geld verdelen volgens de hoofdlijnen. Voor de beoordeling van een aanvraag maakt de hoogte van het bedrag geen verschil'. De pragmatiek in haar verhaal beviel Rutte wel, maar het grootste probleem bleef toch de vraag tot hoever de tentakels van de politiek mogen doordringen in de kunstenwereld. En Gehrels wist hem wat dat betreft amper gerust te stellen.

Vanuit de zaal waarschuwde Soheila Najand (Stichting Interart) Rutte dat autonomie van kunst niet zou mogen leiden tot artistiek isolement. Kunstenaars hebben elkaar en hun omgeving juist nodig om tot hun werk te komen. Vrijheid mag niet doorslaan in vrijblijvendheid. 'Zolang we kunstenaars maar niet dwingen om recepties langs te gaan. Laat ze toch met rust', reageerde Rutte. Jerry Straub, PvdA-raadslid in Amsterdam, hield de fractievoorzitter voor dat kunst en cultuur wel degelijk een rol spelen om mensen los te maken en te verheffen. 'Maar natuurlijk', reageerde Rutte, 'maar je moet dat niet gaan sturen vanuit het stadhuis'. Raymond Walravens (Rialto) vroeg Rutte of de nadruk die de VVD plaatst op cultureel ondernemerschap niet in strijd is met het vrije, liberale karakter? Nee hoor, zei Rutte, want de nadruk op ondernemerschap komt bovenop de inspanningen van de overheid. Liesbeth van Welie (OCW/UvA) steunde het pleidooi van Gehrels om kunst en wetenschap als 'verbeelding van de vrijheid van een land' toegankelijk en bereikbaar te maken voor alle mensen. 'Tegenover een elite die homogeen is en elke dag naar Beethoven luistert in het Concertgebouw'. De politiek heeft daar absoluut een rol in. Het is aan de fondsen, herhaalde Rutte, om een betere subsidieverdeling te bewerkstelligen, maar het is niet de bedoeling dat daarna de gemeentebesturen er zich nog eens mee gaan bemoeien. De discussie tussen de

inleiders flakkerde weer even op. ‘Hoe kijk jij eigenlijk aan tegen de door mij beoogde ‘culturalisering’ van de politiek?, vroeg Gehrels aan Rutte. Van de verbindingen die zij wil leggen tussen kunst, sector en politiek, ook om de aandacht onder raadsleden voor kunst en cultuur op peil te houden, kreeg de VVD-fractievoorzitter de kriebels. Wanneer je de belangstelling van raadsleden wil opwekken kun je dat ook doen vanuit bredere maatschappelijke vraagstukken, zoals leesbevordering, onderwijs en cultureel ondernemerschap. Dat is niet genoeg, reageerde Gehrels resoluut, want de beweging moet van twee kanten komen, ook vanuit de kunstensector. Het kwaliteitsbegrip moet daartoe verrijkt worden met diversiteit en verscheidenheid, zodat je ruimte krijgt om die beweging voor elkaar te krijgen. Ze bepleitte daarom een discussie over een vernieuwd kwaliteitsbegrip. Gehrels vervolgde: Rutte doet alsof de huidige plek van kunst en cultuur in onze samenleving geborgd is, maar het belang en de betekenis van kunst en cultuur worden niet vanzelfsprekend door alle politici onderschreven! Rutte reageerde afkeurend: Onzin. De politiek organiseert slechts randvoorwaarden (fondsen, onderwijs) en mensen organiseren vervolgens hun eigen geluk. Denk niet dat kunst en cultuur gered zijn met het organiseren van méér raadsdebatten die door méér raadsleden worden bijgewoond.

Oud-minister van Cultuur Hedy d’Ancona wees Rutte op een interessante tegenstrijdigheid in zijn verhaal. Enerzijds vindt hij dat de politiek meer druk moet kunnen uitoefenen op de fondsen, terwijl anderzijds juist door Den Haag, ook door de VVD, is besloten de fondsen op armlengte van de politiek te plaatsen. Den Haag heeft bovendien bewust gekozen voor de basisinfrastructuur, waarin wel degelijk maatschappelijke doelen zijn verwerkt. Dus eigenlijk wil Rutte nog een stapje verder gaan dan Gehrels qua politieke inmenging! Hij steunt de basisinfrastructuur en hij wil meer grip op de fondsen. Waarom deinst hij dan zo terug voor de aandacht die Gehrels geeft aan maatschappelijke doelstellingen? Rutte antwoordde dat er een verschil is tussen beleid/prioriteiten van de fondsen enerzijds en de inhoudelijke keuzes die daarin gemaakt worden anderzijds. Het laatste moet volstrekt praktisch blijven en geen inmenging zijn. De bemoeienis moet in geen geval groter worden dan ze al is.

Maarten van der Meer, zakelijk leider van het debatcentrum Souterrain Amsterdam, stelde de laatste vraag. Zeventig procent van de 85 miljoen euro subsidie voor kunst en cultuur in de stad gaat naar de grote instellingen. Is er voldoende aandacht voor kleine instellingen? Gehrels wees hem op de belangrijke rol van ‘cultuurverkenner’, die alert zijn op nieuwe, kleine initiatieven.

Het Nawa trio speelde voor aanvang van de lezing ‘L’Histoire du Soldat’ van Igor Strawinski. Tussendoor speelde het, voor het eerst, een speciaal voor deze gelegenheid gecomponeerd werk, in opdracht van de Boekmanstichting met steun van het Amsterdams Fonds voor de Kunst. De Baskische componist Iñigo Giner Miranda, tevens pianist van het Nawa trio, schreef een compositie op het ‘do ut des’ thema, ‘ik geef opdat jij geeft’. Aanleiding was dat Boekman in de eerste stelling van zijn proefschrift de ‘do ut des’ verhouding in de relatie tussen de overheid en de kunstenaar voor het zelfrespect van de kunstenaar de beste had genoemd.

Jack van der Leden, redacteur Boekman en bibliotheek medewerker Boekmanstichting